

Razvoj sociologije grada i prostora u Hrvatskoj

Dušica Seferagić

Institut za društvena istraživanja u Zagrebu (u mirovini), Hrvatska

e-mail: dusica@idi.hr

SAŽETAK U tekstu se isprepliče nekoliko sadržaja, razina i međusobnih odnosa. Razmatraju se promjene u društvenom kontekstu (socijalizam, tranzicija, novi kapitalizam (državni, divlji, neoliberalni...), globalizacija. Uz to je vezana i preraspodjela uloge starih i pojava novih aktera kao što su privatni investitori i slični.

Promjene u prostoru (selu, gradu, međusobnim odnosima) sukladno promjenama u društvu (deagrarizacija, industrijalizacija, urbanizacija, rurbanizacija, ruralno urbani kontinuum...) sljedeća su tema u tekstu. Iza toga slijedi analiza promjena u samoj sociologiji, tj. u sociologiji grada i prostora (odvojenost od sociologije sela, koncentracija na grad, spajanje obiju disciplina u sociologiju prostora).

Naročito se analizira uloga sociologije grada i prostora u objavljivanju (doktorati, studije, knjige, članci), a posebno u časopisu *Sociologija sela*, odnosno *Sociologija i prostor*. Autorica pokušava predvidjeti budućnost sociologije prostora u istraživanjima, napredovanjima, objavljivanjima te novim oblicima suradnje sa sličnim i bliskim disciplinama.

Ključne riječi: društveni kontekst, akteri, promjene u prostoru.

1. Uvodno

Tekst je pisan na osnovi osobnog četrdesetogodišnjeg iskustva autorice u području urbane sociologije. Osnovni cilj jest povezati različita društvena razdoblja s promjenama u prostoru, primarno gradovima, te s promjenama u sociologiji grada/prostora. S njima se mijenjaju i generacije urbanih sociologa kao i teme kojima se bave.

Povod tome jest 50. jubilarni broj časopisa *Sociologija sela*, tj. *Sociologija i prostor*. Časopis je omogućio brojnim autorima iz navedenog područja da u njemu desetljećima objavljuju svoje teorijske i istraživačke radove te značajno obilježe ove sociološke discipline. Od nekoliko mogućnosti sistematizacije teksta izabrana je ona koja kreće od promjena u društvu po razdobljima socijalizma, tranzicije, novog kapitalizma premreženima globalizacijom. Promjene u društvu osnovni su generator promjena u prostoru koje oslikava sociologija grada/prostora. Taj slijed od općeg ka posebnom čini se logičnim i razložnim. Dakako, moguće su i druge podjele.

2. Vrijeme socijalizma

U vrijeme socijalizma u Jugoslaviji se događaju bitne društvene promjene. One su u prvom redu obilježene snažnom ulogom države i političke elite (nomenklature) u svim sferama društva. Dominira dirigitirana planska ekonomija centralističkog tipa. Socijalizam je omekšao početni komunizam od fenomena Golog otoka do tzv. samoupravljanja. O tome je pisano toliko da više nije potrebno ponavljati truizme. Ali je bitno povezati takav sistem s promjenama u prostoru.

U prostoru se društvene promjene, vođene društvenim planovima, očituju u burnoj deagrarizaciji, industrijalizaciji i urbanizaciji. Sela se napuštaju, depopuliraju i drastično stare kako zbog nedostatka tehničke i društvene infrastrukture tako i zbog problema nezaposlenosti i perspektive. Trebalo je vremena da sela od primarno poljoprivrednih i stočarskih postanu polifunkcionalna u smislu socijalne strukture, djelatnosti različitih tipova i komunalne i društvene infrastrukture. S obzirom na tadašnji politički kontekst i odnos prema selu i seljacima, tada je sve vodilo prema zaključku da će seljaci nestati te otići u industrijsku djelatnost i gradove te proletarizirati se. Trebalo je dosta političkih intervencija da se počnu diferencirati sela koja propadaju i ona koja imaju potencijale i perspektivu razvoja. Gradovi su „usisavali“ radnu snagu u velike tvornice. Gradila su se velika stambena naselja na rubovima gradova bez potrebne infrastrukture zvana „spavaonice“, a da istovremeno nova radnička klasa i nije dominantno useljavala u njih već u obiteljske kuće u vlastitoj produkciji na drugim rubovima gradova (Seferagić, 1988.). Da ne govorimo o socijalnoj segregaciji u prostoru koja je vrlo očito dijelila sirotinju od povlaštenih slojeva koji su stanovali u elitnim dijelovima gradova bilo u ispražnjenim stanovima i kućama bivših vlasnika (Židova, Nijemaca, domaće buržoazije, politički nepodobnih) ili pak u novim zgradama izgrađenima za nove elite (Seferagić, 1977.). Tako je bilo u komunizmu, tako je bilo i u socijalizmu u svim njegovim fazama. Prostor je, dakle, bio žrtvom drastičnih društvenih promjena i u socijalnoj strukturi i u naseljima, a i u planiranju.

Planiranje prostora, odnosno urbano planiranje bilo je replika društvenog planiranja od GUP-ova, tzv. petoljetki do jednogodišnjih planova. Sve što se događalo u prostoru trebalo je odražavati društvene promjene u doslovnom smislu. Ako nije bilo tako, a mahom nije, onda nisu bili krivi planovi već praksa. Priča o idealnim planovima i lošoj praksi ispunila je barem pedesetak godina naših života u socijalizmu.

Urbana sociologija, nakon ruralne, pojavila se u Hrvatskoj relativno kasno: krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća. Prethodno je već postojala u Sloveniji (Zdravko Mlinar) i u Srbiji (Cvetko Kostić, Miroslav Živković). U Hrvatskoj je prvi profesor urbane sociologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu bio Stipe Šuvar, ruralni sociolog koji je vizionarski povezoao ta dva područja (Šuvar, 1973.). Svi navedeni pioniri urbane sociologije bili su „samouki“, tj. nisu studirali sociologiju, jer studija sociologije nije ni bilo.

Učili su, kao i mi, pioniri urbane sociologije, iz strane literature, mahom zapadnjačke. Problem je bio u povezivanju strane literature, tj. zapadnog društvenog konteksta s našim: drugi sistem, drugi problemi, drugi termini, druge vrijednosti... Slične su muke mučile i druge socijalističke zemlje: Mađarska, Čehoslovačka, Poljska, Bugarska, dok su Istočna Njemačka i SSSR bili još daleko od dezideologizacije znanosti, posebno društvenih.

Kako smo učili urbanu sociologiju? U prvom redu, naravno, iz opće sociologije. Potom iz urbane. Osim Maxa Webera, Louisa Wirtha, Čikaške škole, čini se da je *trigger* bila, u nas tada prevedena, knjiga Louisa Mumforda *Grad u historiji* (Mumford, 1988.). Tko se do onda nije zaljubio u urbanu sociologiju, zaljubio se tada.

Dijelom i zbog jezika, engleskog, prva je literatura bila američka i engleska. Učili smo od već spomenutih autora pa Herberta Gansa, Jane Jacobs, para Feinstein, Arthura Vidicha, Petera Habermasa, Edwarda Soje, Saskije Sassen i drugih iz Amerike: Anthonyja Giddensa, Davida Harveya, Michaela Harlowa, Raya Pahl, Petera Soudersa, Petera Ambrosa te Chrisa Pickvancea iz Engleske. Uz A. Giddensa, najobjavljanijeg i najzanimljivijeg autora iz Engleske (1993., 1999., 2005.), svakako nas je intrigirao Manuel Castells, definitivno najpopularniji autor urbane sociologije (1977., 1983., 2000., 2002., 2003.).

Svakako su Giddens i Castells, najcitiraniji i najpopularniji autori, između ostalog, i u području urbane sociologije, obilježili naše pristupe i naša znanja te njihovu primjenu u našim situacijama.

U Francuskoj je urbana sociologija bila veoma razvijena, kao i ruralna (koja je u nas više čitana, posebno svecitirani Henry Mendras). Bili su to Henry Lefebvre, Chombard de Lauwe, Jean Lojkine, ali je jezična barijera bila odlučujuća. Oni nisu htjeli pisati na engleskom, čak ni dolaziti na internacionalne konferencije koje su se obavezno održavale na engleskom jeziku te su se tako izolirali od onih koji nisu znali francuski. Jedini je C Pickvance zdušno prevodio s francuskog na engleski i obrnuto, te je značajno pridonio komunikaciji urbanih sociologa toliko udaljenih, „čak“ preko kanala! Zapostavljeni su i njemački autori iz istih jezičnih razloga. Iz Italije smo pratili tekstove i izlaganja Enza Mignonea, Lilliane Padovani, Giovania de la Pergole i drugih (uglavnom na engleskom jeziku).

U Istočnoj Europi, nama tada najbližoj po društvenim sistemima, bili su nam poznati Jiri Musil iz Čehoslovačke, Ivan Szelenjyi, Ivan Tosich, Jozef Hegedush iz Mađarske, Ewa Kaltenberg Kwiatowska iz Poljske, Iskra Dandolova iz Bugarske i drugi. Također smo vrlo intenzivno komunicirali s brojnim znanstvenicima iz skandinavskih, baltičkih i drugih sjevernoeuropskih zemalja a i s Amerikom, Kanadom itd. Moram reći da smanjene komunikacije nisu virtualnog tipa, nego posljedica naših finansijskih mogućnosti da putujemo u strane zemlje i uživo se družimo. A to je, čini mi se, dosta važna stvar. Kako jučer tako i danas.

U Srbiji srednju generaciju urbanih sociologa predstavlja: Ksenija Petovar (Petovar, 2003., 2010.), Sreten Vujović, Ljubinko Pušić (1997., 2009.) i drugi.

U Sloveniji to su: Pavel Gantar, Barbara Verlič, Srna Mandič, Drago Kos, Marjan Hočvar, Franc Trček i drugi.

U Hrvatskoj srednju generaciju čine: Slobodan Bjelajac i Maja Minček Maroević u Splitu te Ivan Rogić, Ognjen Čaldarović, Vladimir Lay, Melita Richter, Nataša Lončar Butić, Miroslav Jilek, Gojko Bežovan, Vesna Popovski, Andreja Stojković i Dušica Seferagić u Zagrebu. Ognjen Čaldarović svakako je najviše objavljivan autor, a ništa manje Ivan Rogić sa svojim osebujnim stilom i kreiranjem urbosociološkog vokabulara.

Naravno, treba reći da je bilo puno osoba različitog i bliskog obrazovanja koje su imale izričit smisao za društveno: geografi, demografi, antropolozi, ekonomisti, povjesničari umjetnosti, a u prvom redu urbanisti i arhitekti. Spomenut ću samo neke: Vladimir Braco Mušić, Miša Vujošević, Bogdan Bogdanović, Ranko Radović, Boško Budisavljević, Mita Perišić, Miloš Savić, a u Hrvatskoj: Ante Marinović Uzelac, Milan Prelog, Fedor Kritovac, Zorislav Perković, Ivan Čižmek, Radovan Delalle, Maria de Nazare Oliveira Roca, Mila Zlatić, Zlatko Uzelac, Marijan Uzelac te mnogi drugi. Izbor je uvijek proizvoljan, ali se osniva na našoj dugogodišnjoj suradnji i njihovom doprinosu razumijevanju prostora te želji da surađuju s urbanim sociolozima.

Želim naglasiti ulogu Bosiljke Milinković, naše lektorice i bibliografkinje koja nam je suradljivo ispravljala tekstove i marno bilježila brojne bibliografije radova da se ne zaborave. Također kronolog i vrstan analitičar naših radova je Antun Petak.

U to vrijeme, dakle sedamdesetih i osamdesetih godina međusobno smo surađivali u okviru Jugoslavije preko zajedničkih projekata, simpozija, okruglih stolova, tekstova a i druženjem (poznate beogradske „Komunikacije“). Surađivali smo s Društvom arhitekata, Arhitektonskim fakultetom, Urbanističkim institutom Hrvatske, Urbanističkim zavodom grada Zagreba, Ekonomskim institutom. A knjige (one papirnate), kako smo puno putovali u inozemstvo, stizale su brodovima, vlakovima, autobusima pa i avionima zavezane u kartonske kutije. Bilo je to romantično doba srednje generacije kada su daktilografkinje prepisivale naše tekstove na pisacim mašinama (nezaboravne Mira i Zorica koje su se morale probijati kroz naše „švrakopise“). Tada je postojala velika novčana podrška SIZ-ova, te smo mogli raditi velika istraživanja, putovati u inozemstvo, objavljivati u časopisima, knjigama te napredovati u znanstvenom pogledu.

Urbani sociolozi u Hrvatskoj objavljivali su prvo u tzv. „žutim studijama“ zajedno s autorima iz drugih područja sociologije i drugih disciplina, potom u raznim časopisima, najviše u *Sociologiji sela* koja im je bila matični časopis neovisno o imenu a potom u *Sociologiji i prostoru*. Dakako i u zbornicima, autorskim knjigama, doktoratima te izlaganjima objavljenim u stranim publikacijama. U to vrijeme ruralna sociologija, po vlastitom opredjeljenju, bila je relativno oštro odijeljena od urbane koja se razvijala na drugim osnovama. Ali ta je odvojenost zakonomjerno odumirala točno onako kako su se događale promjene u prostoru: urbanizacija sela, ruralizacija

grada, suburbanizacija, konurbanizacija i na kraju, *volens nolens*, jedinstveni prostor. I tako je nastala sociologija prostora (a s njom i novo ime *Sociologije sela - Sociologija i prostor*).

S druge strane, u socijalizmu je postojao vrijednosni limit, da ne kažem određena ideologizacija znanosti te su marksističke teme (poput samoupravljanja, rada, klasne podjele) bile obavezne, dok su se nove tek probijale (kao kvaliteta života, uloga građana, lokalna samouprava, globalizacija, regionalizacija). Glavne teme tadašnjih istraživanja bile su najčešće mjesne zajednice kao ograničeni oblik samoupravljanja građana na uskoj lokalnoj razini. Ulogu građana u širem smislu istraživali su autori raznih srodnih profesija: komunalni sistem, promet, stanovanje, osnovne potrebe i zadovoljstvo na razini grada, slobodno vrijeme i sl. Tako se u nas gradila tema kvalitete života koja je subsumirala različite elemente. Slobodno bismo je mogli nazvati novom, kompleksnom teorijom u slučaju prostora uklopljenom u šira društvena istraživanja. Naravno, kada se radilo o prostoru, oslanjala se na radove H. Lefebvra, A. Hellera, I. Szelenyia, J. Musila, Ch. De Lauwea i drugih. Ukratko, urbani sociolozi srednje generacije surađivali su međusobno i s drugim bliskim strukama, sudjelovali u planiranju prostora te se činilo da smo ponekad društveno korisni.

Bio je to kontradiktoran period omekšavanja socijalizma, ali i put u neko novo doba.

3. Vrijeme tranzicije

Neko novo doba! Raspad socijalističkih sistema, nekih „baršunasto“ a nekih „krvavo“, nije samo posljedica njihovih neuspjeha da upravljaju vlastitim društvima nego i posljedica globalnih utjecaja koji su, očito, jači od lokalnih. Ovdje o tome neće biti riječi. Dovoljno je pročitati M. Castellsa, E. Soju, S. Sassen, A. Giddensa ili Z. Mlinara pa da sve bude jasno.

Početak devedesetih godina sve se (ponovo) stubokom promijenilo. Raspala se Jugoslavija. Rat je uništio mnogo toga: ljudske živote, privredu, seoska i gradska naselja, izazvao seobe unutar i izvan novih zemalja, promijenio vrijednosti, ukratko, „uspostavio“ kaos u društvu. Malo je urbanih sociologa pisalo na tu temu. Po mom saznanju S. Vujović u Srbiji, O. Čaldarović i D. Seferagić u Hrvatskoj. Očito, *inter arma silent Musae!* Tokom i nakon rata društveni se ustroj sasvim promijenio. Odnosno prestao je biti ustrojen, a postao je nizom promjena nejasnog i nepredvidivog karaktera. Dakle tranzicija! Država je, relativno govoreći, izgubila svoju apsolutnu moć, razvila se, kao manje više njezina ekstenzija, lokalna samouprava.

Na razini prostora tokom i poslije rata nastale su značajne promjene. Velik je dio prostora Hrvatske uništen te se oporavio minimalno i sporadično. Čak ni deminiranje nije završeno, što je neoprostiva pogreška države. Ima se za ceste, tunele, betonizaciju obale, fontane, a za povratak ljudi u njihova naselja gdje su živjeli i radili u prostornom okruženju - nema. Ne može se obavljati revitalizacija sela a da kuće nemaju podruma gdje odlazu urod, npr.

Naravno da su i brojni gradovi vrlo loše prošli bilo da su srušeni, iseljeni i napušteni bilo da su oni drugi „morali“ prihvatiti useljenike koji su izgubili domove i nekuda se trebali naseliti (primjer *Vukovaraca u Puli*, Hodžić, Baranović i Seferagić, 1995.)

Tranzicija je svima zadala velike probleme, a društvenim znanostima problem njezina definiranja, praćenja a kamoli predviđanja. Društvene su se znanosti u nas uvijek oslanjale na sisteme, strukture i njihovu trajnost, dakle predvidljivost, pa su nepredvidljive promjene uvele pometnju u društvena istraživanja. Prethodnih obrazaca nije bilo. U to vrijeme bila je popularna ideja policentrizma naselja koja se dijelom oslanjala i na globalnu umreženost društva i naselja. Istraživanje „Sociološki aspekti mreže naselja u umreženom društvu“ (2004.) bilo je rezultat takvih pristupa. Neki su autori smatrali da se radi o stogodišnjim zakašnjenjima u istom razvoju, drugi da se radi o preskakanju faza, treći da je novo doba amalgam raznih vremena i procesa ali u mijeni te se ne može predvidjeti budućnost. Pa ipak, mnogi su autori, uključujući urbane sociologe, pokušali naći neke konstante za analizu. Pa bio to promjenjiv, nesiguran, volatilan i nepredvidljiv proces.

Od 2002. do 2005. godine u IDIZ-u je provedeno istraživanje „Sociološki aspekti mreže naselja u kontekstu tranzicije“. To istraživanje, nadovezujući se na prethodna o selima i gradovima, pokazuje neminovnost njihove povezanosti, ali i još uvijek piramidalnu mrežu naselja od metropole do zaselaka. Rezultati tog istraživanja objavljeni su u časopisu *Sociologija sela* (169, (3), 2005., ur. A. Petak i D. Seferagić). Završetak ili nastavak tog istraživanja bilježi *Sociologija sela* (171 (1) 2006.) s temom broja „Mreža naselja u umreženom društvu: društvene i prostorne promjene u nekim tranzicijskim zemljama“. U njemu se rezimiraju rezultati spomenutog istraživanja, uz priloge sudionika iz regije povodom kojeg je organiziran istoimeni okrugli stol. Taj okrugli stol bio je ujedno i otvaranje nove teme: „Akteri društvenih promjena u prostoru“, kojim je inicirano istoimeno istraživanje u IDIZ-u. Tako, opet, ulazimo u jedno novo razdoblje.

4. Novi kapitalizam

Tranzicija je na zalazu, a novi kapitalizam *in nascendi* pokazuje neku strukturu, neke društvene odnose, neke nove aktere i neke prepoznatljive promjene u prostoru i gradovima. Osnovna razlika jest u tome da ovo razdoblje karakteriziraju promjene, nestabilnost, nesigurnost, tokovi koji se mogu nazvati i nekim drukčijim strukturama.

U prostoru su se dogodile, ponovo, drastične promjene, ali nadovezujući se na vrijeme tranzicije. Gradovi i sela povezali su se više nego ikada, ali na sasvim drugi način. Ne samo što su međusobno ovisni, kako je to bilo od njihova početka, oni sada ulaze jedni u druge i sve više sličje. Ili, kako se to uobičajeno kaže, sela se urbaniziraju a gradovi ruraliziraju.

Sela, ona razvojnog tipa, urbaniziraju se kako tehničkom i društvenom infrastrukturom tako i socijalnom strukturom. Mala i ostarjela sela nužno propadaju. Iako

neki ruralni sociolozi smatraju da svako selo treba sačuvati, mislim da je to skup, neefikasan i društveno možda nepoželjan put. Ljudi ne žele ostati u nerazvijenim prostorima, posebno mladi.

Osim malih i srednjih gradova o kojima je puno pisano, a koji su nekako osuđeni na osrednjost, osim ako nose neke posebne, specijalizirane funkcije, glavne pozicije zauzimaju veći i veliki gradovi kao nositelji razvoja a uvijek ipak po zadanoj hijerarhiji. Bez obzira na ideje policentrizma i ravnomjernog razvoja i podjele uloga, koje smo često u planiranju zastupali, odnos među naseljima, odnosno gradovima upravo je hijerarhijski.

Razvoj je, između ostalog, posljedica djelovanja aktera koji su uglavnom orijentirani na vlastiti interes: ekonomski, statusni, na odumiranje urbanizma kao respektabilne struke koja se brine o cjelini urbanog prostora. Je li to neki novi sistem ili kaos svakako ovisi i o našim pristupima u analizi, ali više o objektivnoj situaciji. Bojim se da se naš analitički i planerski utjecaj smanjuje, barem u ovoj fazi. Istovremeno raste, ali polagano i slabašno, moć nevladinih udruga koje će imati veću moć u budućnosti jer je to zakon razvijenog kapitalizma. Tako bi trebalo biti i sa samoosvješćivanjem i akcijama građana, važnim akterima demokracije.

Novija generacija urbanih sociologa suočila se s navedenim promjenama. U Hrvatskoj ću navesti Sašu Poljanec Borić (koja je ujedno i urbana ekonomistica što bitno nedostaje urbanim sociolozima), Anđelinu Svirčić Gotovac, Jelenu Zlatar, Anku Mišetić, Janu Šarinić, vrijedne i perspektivne urbane sociologinje. One se bave suvremenim urbanim temama na kojima su doktorirale i napisale brojne radove. Naravno, uz brojne druge mlade urbane sociologe.

Mlađih urbanih sociologa ima i u Sloveniji i u Srbiji, ali se naša komunikacija, donekle prorijedila.

Nešto se izgubilo, a nešto dobilo. Preciozan poklon novog doba svakako je kompjuter, Internet i svi uz to vezani oblici komunikacije. Kada čitate radove mladih autora, vidite kako se smanjuje broj papirnatih pročitanih knjiga a raste broj citata s Interneta. Minus je tome što u nas mladi istraživači imaju manje novčanih mogućnosti za putovanja i žive susrete, ali su zato virtualno povezani. Ili kako bi G. Ritzer (2004.) rekao da se ne mora izaći iz pidžame da bi se komuniciralo sa cijelim svijetom!

Mlađa generacija urbanih sociologa u Hrvatskoj bavi se novim temama: umreženošću prostora, novim akterima i njihovim proizvodima u gradovima koji često narušavaju povijesne strukture (procesi gentrifikacije i pauperizacije, urbane obnove, revitalizacije trgova, gradnja nebodera, garaža itd.). S obzirom da se sociologija kao znanost dosta podijelila između kvantitativne i kvalitativne, čini mi se da su se urbani sociolozi više priklonili kvalitativnoj metodologiji, približavajući se time na određen način urbanoj antropologiji, premda to nije isto. Urbanu i ruralnu sociologiju nije spojila suradnja među znanstvenicima, već objektivne promjene u prostoru koje su pokazale da je prostor jedinstven i da jedan na drugoga, *voles nolens*, utječu. Što se naših istraživanja tiče, 2012. godine izlazi zbornik radova „Akteri društvenih

promjena u prostoru: transformacija prostora i kvalitete života u Hrvatskoj“ (IDIZ, 2012.) kao rezultat istoimenog istraživanja i znanstvenog skupa. Navedeno istraživanje (2007. - 2011.) polučilo je brojne članke, doktorate i konačno sam zbornik. U Uvodu zbornika A. Svirčić Gotovac objašnjava nastanak i sadržaj istraživanja koje se nastavlja na navedena prethodna u kontekstu tranzicije a sada u novom kapitalizmu. Također objašnjava metodologiju, tj. upotrebu kvalitativnih metoda, tj. studije slučaja na različitim tipovima naselja.

5. Budućnost društva, prostora, grada i urbane sociologije

Ne bavim se proricanjem da bih predvidjela budućnost bilo društva bilo prostora bilo urbane sociologije. No time se ipak treba baviti.

Elementi koje treba uzeti u obzir su:

- opće društvene promjene na globalnoj i lokalnoj razini, razmještanja snaga kontinenta, zemalja, političkih i ekonomskih sistema i aktera
- ekološke promjene (iako ovdje nisu tema)
- promjene u prostoru koje vrše preraspodjelu moći globalnih i svjetskih gradova, regija, revitalizacija i razvoj moderniziranih sela
- budućnost urbane sociologije kao posebne discipline i one povezane sa sociologijom prostora i brojnim drugim srodnim disciplinama, dakle patetično rečeno: integralno, transdisciplinarno i internacionalno. To ne znači njezinu globalnu istost, već jedinstvo različitosti.

Na kraju ponovo treba naglasiti značajnu ulogu časopisa *Sociologija sela* tj. *Sociologija i prostor* koji je kroz svojih pedeset godina postojanja i četrdesetak godina objavljivanja radova iz urbane sociologije doprinio njihovoj popularizaciji. Bibliografi su pobrojali koliko je napisano, recenzenti su ocijenili, a na nama je da i dalje pišemo za nj. Do sljedećeg jubileja.

Selektivna literatura

1. Castells, M. (1997). *Urban Question*. London: Edward Arnold.
2. Castells, M. (1983). *The City and the Grassroots: Across Cultural Theory of Urban Social Movements*. London: Edward Arnold.
3. Castells, M. (2000). *Informacijsko doba, ekonomija, društvo i kultura, svezak I. Ušpon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing.
4. Castells, M. (2002). *Informacijsko doba, ekonomija, društvo i kultura, svezak II. Moć identiteta*. Zagreb: Golden marketing.
5. Castells, M. (2003). *Informacijsko doba, ekonomija, društvo i kultura, svezak III, Kraj tisućljeća*. Zagreb: Golden marketing.
6. Cassell, P. (1993). *The Giddens Reader*. London: The MacMillan LTD.
7. Čaldarović, O. (2011). *Urbano društvo na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
8. Giddens, A. (1999). *Treći put*. Zagreb: Politička kultura.
9. Giddens, A. (2005). *Odbjegli svijet*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.

10. Hodžić, A.; Baranović, B. i Seferagić, D. (Ur.) (1995). *Stat na noge*. Zagreb: Centar za istraživanje tranzicije i civilnog društva.
11. Marinović-Uzelac, A. (1986). *Naselja, gradovi, prostori (studije i razmišljanja)*. Zagreb: Tehnička knjiga.
12. Marinović-Uzelac, A. (2001). *Prostorno planiranje*. Zagreb: Dom i svijet, Biblioteka Posebna izdanja.
13. Milinković, B. (1990). *Grad, društvo, prostor, vrijeme (selektivna bibliografija)*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
14. Mlinar, Z. (2008). *Življensko okolje v globalni informacijski dobi (I); Prostorsko časovna organizacija bivanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede in Slovenska Akademija znanosti in umetnosti.
15. Mumford, L. (1988). *Grad u historiji*. Zagreb: Naprijed.
16. Petovar, K. (2003). *Naši gradovi između države i građana*. Beograd: Geografski fakultet, Arhitektonski fakultet i Institut za arhitekturu i urbanizam.
17. Pušić, Lj. (1997). *Grad, društvo, prostor*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
18. Pušić, Lj. (2009). *Grad bez lica (knjiga III)*. Novi Sad: Lettera.
19. Sassen, S. (2001). *The Global City*. Princeton University press LTD.
20. Seferagić, D. (Ur.) (2005). Sociološki aspekti mreže naselja. *Sociologija sela*, 169.
21. Seferagić, D. (Ur.) (2006). Okrugli stol: Mreža naselja u umreženom društvu: društvene i prostorne promjene u nekim tranzicijskim zemljama. *Sociologija sela*, 44 (171).
22. Seferagić, D. (1988). Kvaliteta života i nova stambena naselja. Zagreb: Sociološko društvo Hrvatske.
23. Seferagić, D. (2002). Socijalni aspekti gradskog života u ratu. *Sociologija sela*, 3/4 (157/158): 501-511.
24. Soja, E. (2000). *Postmetropolis*. Blackwell Publishers, LTD.
25. Svirčić Gotovac, A. (2009). *Utjecaji društvenih aktera na procese gentrifikacije i pauperizacije: primjer Zagreba* (doktorski rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
26. Svirčić Gotovac, A. (2010). Aktualni revitalizacijski i gentrifikacijski procesi na primjeru Zagreba. *Sociologija i prostor*, 48 (187): 197-221.
27. Svirčić Gotovac, A. i Zlatar, J. (Ur.) (2012). *Akteri društvenih promjena u prostoru: Transformacija prostora i kvalitete života u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, Biblioteka Znanost i društvo.
28. Svirčić Gotovac, Anđelina (2012). Akteri društvenih promjena u prostoru (2007-2011), u: Svirčić Gotovac, A. i Zlatar, J. (Ur.). *Akteri društvenih promjena u prostoru; transformacija prostora i kvalitete života u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, Biblioteka Znanost i društvo.
29. Šušar, S. (1973). *Između zaseoka i megalopolisa*. Zagreb: Biblioteka Sociologije sela.
30. Vujović, S. (1997). *Grad u senci rata*. Novi Sad: Prometej. Beograd: Institut za sociologiju Filozofskog fakulteta.
31. Zlatar, J. (2012). *Utjecaj društvenih aktera na urbane transformacije i obnovu Zagreba nakon 2000. godine* (doktorski rad). Zagreb: Filozofski fakultet sveučilišta u Zagrebu.

Dušica Seferagić

Institute for Social Research in Zagreb (retired), Croatia

e-mail: dusica@idi.hr

Urban and Spatial Sociology Development in Croatia

Abstract

The paper deals with a few interrelated topics at several levels.

Changes in the social context are examined (socialism, transition, new state, neoliberal and wild capitalism, globalization). Connected with this is the redistribution of roles of old actors and the appearance of the new ones, such as private investors and the like. Changes in SPACE (in villages and towns and in their mutual relations) consistent with social changes (deagrarianization, industrialization, urbanization, rurbanization, rural-urban continuum...) are the next topic in the text. Then follows the analysis of changes in sociology itself, that is, in urban and spatial sociology (differentiation from rural sociology, concentration on the town, merging of both disciplines into sociology of space).

The role of urban and spatial sociology is examined in publishing (doctorates, studies, books, articles) and especially in the journal *Rural Sociology* and *Sociology and Space*. The author tries to predict the future of sociology of space in research, publications and new forms of cooperation with other close and similar scientific disciplines.

Key words: social context, actors, changes in space.